

CZU: [343.211.3-053.2 + 343.224.1](478)(094.4) <https://doi.org/10.5281/zenodo.7643210>

PROTECȚIA PENALĂ A MINORULUI: DEFICIENȚE LEGISLATIVE ȘI CONTROVERSE JURISPRUDENȚIALE

STATI Vitalie

doctor în drept, profesor universitar
Departamentul Drept penal, Facultatea de Drept, USM
ORCID ID: 0000-0003-3263-0552

Summary. *Examining the provisions of the criminal law and judicial practice in criminal matters demonstrates that the protection of minors is not always effective. In this article, the following legislative deficiencies and jurisprudential controversies that negatively affect the criminal protection of minors are analysed: 1) failure to take into account in the case of certain manifestations of domestic violence the quality of the minor as a victim of the crime; 2) the absence of norms that would provide for liability for ill-treatment of minors and non-sexual harassment of minors; 3) the absence in article 78² of the Contravention Code of a provision that would ensure the aggravation of liability if the victim is a minor; 4) the non-unitary practice of applying liability in the case where, as a result of the influence of the adult perpetrator on a minor, the crime is committed by the minor, together with the adult perpetrator. Effective solutions are proposed in the article in order to overcome the legislative deficiencies and jurisprudential controversies that have been reported.*

Keywords. *minors; domestic violence; the initiator of the crime; ill-treatment; non-sexual harassment.*

În conformitate cu alin.(2) art.49 din Constituția Republicii Moldova, „statul ocrotește [...] copiii și tinerii [...]” [1]. Aliniindu-se acestui deziderat, aproximativ 30 de norme din partea specială a Codului penal al Republicii Moldova (în continuare – CP RM) sunt dedicate în mod expres protecției minorilor. Totuși, examinarea prevederilor legii penale și a practicii judiciare în materie penală demonstrează că nu întotdeauna această protecție este eficientă. În cadrul prezentului articol, preconizez să supun analizei anumite deficiențe legislative și controverse jurisprudențiale care afectează negativ protecția penală a minorului.

1. Deficiențe legislative

Într-un recent proiect de lege [2], care a fost elaborat de Ministerul Justiției (în continuare – Proiect), se propune ca, în unele articole din partea specială a CP RM, termenul „minor” să înlocuiască termenul „copil” sau sintagma „persoana care nu a împlinit vârsta de 18 ani”. Mă refer la art.201, 205-208, 208¹ și 208² CP RM. Scopul salutar al acestei remanieri legislative constă în uniformizarea terminologiei folosite în legea penală. Or, regula (stabilită la lit. d) alin.(1) art.54 al Legii nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative) este că „aceleași noțiuni se exprimă prin aceiași termeni” [3].

Observăm că, în Proiect, nu s-a propus ca în art.133¹ CP RM („Membru de familie”), care este o normă de referință pentru art.201¹ CP RM, termenul de copil

să fie substituit prin termenul de minor. O astfel de abordare este justificată. Or, în contextul infracțiunilor de violență în familie, victima infracțiunii se caracterizează printr-o anumită relație cu subiectul infracțiunii. Termenul de copil desemnează tocmai o astfel de relație, nu limita de vârstă a victimei.

În același timp, nu putem nega faptul că un copil (în sensul art.133¹ CP RM) poate cumula calitatea de minor. În art.201¹ CP RM este trecută cu vederea o asemenea posibilitate. În acest mod, legiuitorul moldovean nesocotește prevederile Convenției Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice (adică a Convenției de la Istanbul) care, la lit.d) art.46, recomandă statelor părți să agraveze răspunderea în cazul în care „infracțiunea a fost comisă împotriva sau în prezența unui copil” [4]. De asemenea, în preambulul Convenției de la Istanbul se accentuează: „[...] copiii sunt victime ale violenței domestice, inclusiv în calitate de martori ai violenței în familie” [4]. Bineînțeles, în aceste dispoziții, termenul de copil este utilizat cu semnificația de minor. Însă, legiuitorul moldovean nu a sesizat, cel mai probabil, această discordanță de ordin semantic.

Remarcând lacuna din art.201¹ CP RM, N. Corcea menționează, pe bună dreptate, că acest articol „nu acordă protecție specială copiilor minori” [5, p. 148] și, drept urmare, recomandă ca alin.(2) art.201¹ CP RM să fie completat cu lit. b²) cu următorul conținut: „cu bună știință asupra unui minor [...]” [5, p. 148]. Propunerea lui N. Corcea este motivată de necesitatea de asigurare a unei protecții mai eficiente victimelor minore ale violenței în familie. Însă, în opinia mea, acest obiectiv trebuie realizat în alt mod. Recomandarea, formulată de către N. Corcea, ascunde o carență ce nu poate fi ignorată. Mă refer la promovarea concepției de incriminare fragmentară a manifestărilor de violență în familie: art.201¹ CP RM (care este complementar cu art.78¹ din Codul contravențional (în continuare – CC RM)) cuprinde doar o parte dintre manifestările violenței în familie; celelalte manifestări de acest gen sunt cuprinse de art.145, 171 și 172 CP RM.

În art.145, 171 și 172 CP RM calitatea de minor a victimei are aceeași relevanță în planul diferențierii răspunderii penale ca și calitatea de membru de familie. Or, aceste două calități ale victimei apar în calitate de circumstanțe agravante distincte specificate în art.145, 171 și 172 CP RM. Dacă victima cumulează cele două calități, atunci la calificare trebuie reținute ambele circumstanțe agravante. În art.201¹ CP RM lucrurile stau altfel. În cazul infracțiunilor prevăzute de acest articol, calitatea de membru de familie este indispensabilă, reprezentând factorul datorită căruia faptele, reunite sub denumirea marginală de violență în familie, sunt incriminate în art.201¹ CP RM. Cât privește calitatea de minor, aceasta poate fi luată în calcul doar ca circumstanță agravantă care contează la agravarea pedepsei, stabilită la lit.e) alin.(1) art.77 CP RM.

Așadar, în cazul manifestărilor de violență în familie prevăzute la art.145, 171 și 172 CP RM, calitatea de minor este luată în considerare în alt mod decât în cazul celorlalte manifestări de violență în familie, prevăzute de legea penală și de legea contravențională.

Tocmai datorită acestei abordări legislative neunitare a diverselor manifestări de violență în familie, am propus încă în 2013 următoarea soluție: abrogarea art.201¹ CP RM; completarea art.78 CC RM, a art.145, 150, 151, 152 și 155 CP RM cu dispoziții în care calitatea de membru de familie a victimei să fie considerată circumstanță agravantă [6]. Această soluție și-a găsit parțial implementarea după trei ani, atunci când, prin Legea nr.196 din 28.07.2016 pentru modificarea și completarea unor acte legislative: alin.(2) art.145 CP RM a fost completat cu litera e¹) „asupra unui membru de familie”; CC RM a fost completat cu art.78¹ „Violența în familie” [7]. În 2017 am afirmat că „aceste două completări se înscriu în concepția de incriminare diferențiată, în articole diferite ale părții speciale a Codului penal, a manifestărilor de violență în familie. [...] Nu este clar de ce autorii Legii nr. 196/2016 au evitat să trateze problema sistemic și nu au propus extinderea concepției în cauză la [...] art.150, 151, 152 și 155 CP RM și la art.78¹ CC RM (în partea care se referă la vătămarea intenționată ușoară a integrității corporale care a provocat o dereglare de scurtă durată a sănătății sau o pierdere neînsemnată, dar stabilă, a capacității de muncă)” [8].

Prin adoptarea în 2010 a lit.b²) alin.(2) art.171 și a lit. b²) alin.(2) art.172 CP RM, iar în 2016 a lit.e¹) alin.(2) art.145 CP RM și a art.78¹ CC RM, legiuitorul moldovean a făcut doi pași spre renunțarea la ideea de incriminare a violenței în familie cu titlu de *nomen juris*. Pasul următor ar fi renunțarea deplină la această idee. Incriminarea exclusiv a manifestărilor particulare de violență în familie nu este interzisă de Convenția de la Istanbul. Consider că doar o asemenea incriminare ar asigura protecția eficientă a minorului. Pentru aceasta nu ar fi suficientă: abrogarea art.201¹ CP RM; completarea art.78 CC RM, a art.150 și 155 CP RM cu dispoziții în care calitatea de membru de familie a victimei ar fi considerată circumstanță agravantă. Mai este necesar ca art.78 CC RM și art.155 CP RM să fie completate cu dispoziții care ar asigura agravarea răspunderii în cazul în care victima are calitatea de minor.

Nu doar reglementarea răspunderii pentru violența în familie se caracterizează prin lacune. Alte lacune care afectează protecția minorului constau în lipsa unor norme în care ar fi prevăzută răspunderea pentru:

- 1) rele tratamente aplicate minorului;
- 2) hărțuirea nonsexuală.

O altă lacună se exprimă în aceea că art.78² CC RM („Acte de persecuție”) nu conține o dispoziție ce ar asigura agravarea răspunderii în cazul în care victima are calitatea de minor.

Analiza practicii judiciare arată că art.166¹ CP RM a fost aplicat în cazurile de rele tratamente asupra minorilor, săvârșite de către cei care nu au calitatea specială cerută de acest articol (de exemplu, de către cadrele didactice care nu au statutul de persoane ce acționează cu titlu oficial). Astfel, în unele spețe, art.166¹ CP RM a fost aplicat prin analogie¹, ceea ce reprezintă o gravă încălcare a principiului legalității. O asemenea concluzie rezultă dintr-o decizie a Plenului Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție prin care a fost soluționat un recurs în interesul legii [9].

În unele state, relele tratamente aplicate minorilor sunt incriminate ca faptă distinctă: § 92 din Codul penal al Republicii Austria [10]; art.187 din Codul penal al Republicii Bulgaria [11]; alin.(1) § 225 din Codul penal al Republicii Federale Germania [12]; art.571 din Codul penal al Republicii Italia [13]; secț.174 din Codul penal al Republicii Letonia [14]; art.152-A din Codul penal al Republicii Portugheze [15]; art.197 din Codul penal al României [16], etc.

Cu ani în urmă, s-a încercat completarea legii penale autohtone cu o prevedere similară. La concret, s-a propus completarea CP RM cu articolul 205¹ „Rele tratamente aplicate minorului”. În acest articol s-a preconizat incriminarea faptei de „aplicare a tratamentelor sau pedepselor inumane sau degradante în scop educativ care pun în pericol dezvoltarea fizică, psihică sau morală a minorului săvârșită de către părinți, reprezentanții săi legali sau orice altă persoană căreia copilul i-a fost încredințat spre educație și instruire” [17]. Întrucât această inițiativă nu a fost susținută din motive neclare, protecția penală a minorului împotriva relelor tratamente rămâne în continuare un obiectiv nerealizat. Prin urmare, este imperioasă incriminarea relelor tratamente aplicate minorului. Important este ca sfera de aplicare a normei penale, în care va fi incriminată o asemenea faptă, să fie distinctă de cele ale art.166¹ și 201¹ CP RM.

Cât privește hărțuirea nonsexuală, în 2020 am recomandat completarea CP RM cu art.166² și a CC RM cu art.70¹, în care ar fi prevăzută răspunderea diferențiată pentru o astfel de faptă [18]. Am argumentat atunci că aceste două articole ar trebui să se refere la orice mediu în care este posibilă comiterea hărțuirii nonsexuale (de muncă, educațional, stradal, virtual etc.). De asemenea, am prezentat considerente în sprijinul ideii că art.166² CP RM și art.70¹ CC RM ar trebui privite ca antiteze în raport cu art.173 CP RM („Hărțuirea sexuală”). În această ordine de idei, menționez că, într-un proiect de lege care se află în

¹ A se vedea: Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova din 03.05.2017. Dosarul nr. 1ra-849/2017. http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=8747; Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova din 24.05.2017. Dosarul nr. 1ra-333/2017. http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=8994; Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova din 31.07.2018. Dosarul nr. 1ra-1266/2018. http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=11726

examinare în Parlamentul Republicii Moldova, se propune completarea art.173 CP RM cu o dispoziție ce ar asigura agravarea răspunderii în cazul în care victima are calitatea de minor [19]. Cel puțin din raționamente de simetrie, art.166² CP RM și art.70¹ CC RM ar trebui să conțină o dispoziție similară.

Privitor la actele de persecuție (*stalking*), prima încercare de introducere a răspunderii pentru o astfel de faptă datează din 2016, atunci când, într-un proiect de lege a fost propusă completarea CP RM cu art.177¹ „Acte de persecuție” [20]. Este de menționat că în alineatul (2) al acestui articol era preconizată agravarea răspunderii în cazul în care victima are calitatea de minor [20]. În cele din urmă, răspunderea pentru actele de persecuție a fost prevăzută nu în CP RM, ci în art.78² CC RM. Acest articol nu cuprinde o dispoziție care ar asigura agravarea răspunderii în cazul în care victima are calitatea de minor. Consider că, sub acest aspect, este nesocotită prevederea de la lit. d) art.46 al Convenției de la Istanbul, care, amintesc, sugerează agravarea răspunderii dacă una dintre infracțiunile, prevăzute de această convenție, a fost comisă împotriva sau în prezența unui copil. Art.34 al Convenției de la Istanbul se referă la infracțiunea de urmărire. Analiza acestui articol denotă că, de fapt, este vorba despre la actele de persecuție în accepțiunea art.78² CC RM.

2. Controverse jurisprudențiale

În 2015 am afirmat: „Dacă, [în rezultatul influențării făptuitorului adult asupra unui minor], infracțiunea este săvârșită de către minor, împreună cu făptuitorul [adult], atunci ultimul va trebui să răspundă potrivit art.208 CP RM, precum și pentru coautoratul la infracțiunea concretă respectivă; minorului îi va fi incriminat coautoratul la infracțiunea concretă respectivă; dacă norma privind infracțiunea concretă respectivă conține prevederea referitoare la modalitatea agravată „de două sau mai multe persoane”, circumstanța agravantă dată este incriminată atât făptuitorului [adult], cât și minorului” [21, p. 1054]. O poziție apropiată este împărtășită de către S. Copețchi și I. Hadîrcă: „În situația în care infracțiunea la a cărei comitere a fost instigat minorul a fost săvârșită împreună cu persoana care a atins vârsta de 18 ani și minorul este pasibil de a fi supus răspunderii și pedepsei penale, atunci: a) adultul va purta răspundere penală atât în baza art.208 CP RM, cât și pentru coautorat la infracțiunea comisă împreună cu minorul; b) minorul va fi sancționat pentru coautorat la infracțiunea comisă împreună cu adultul” [22]; „În situația în care infracțiunea la a cărei comitere a fost instigat minorul a fost săvârșită împreună cu persoana care a atins vârsta de 18 ani și minorul este pasibil de a fi supus răspunderii și pedepsei penale, atunci: a) adultul va purta răspundere penală atât în baza art.208 CP RM, cât și pentru coautorat la infracțiunea comisă împreună cu minorul; b) minorul va fi sancționat pentru coautorat la infracțiunea comisă împreună cu adultul. Iar dacă norma de drept ce incriminează fapta concretă

săvârșită de minor împreună cu adultul conține circumstanța agravantă „de două sau mai multe persoane”, o atare circumstanță urmează a fi reținută atât adultului, cât și minorului, infracțiunea concretă fiind considerată ca săvârșită de două sau mai multe persoane” [23, p. 64-65].

Din cele sus-menționate reiese că trebuie privite ca circumstanțe agravante distincte: săvârșirea infracțiunii de două sau mai multe persoane și săvârșirea infracțiunii de o persoană care a împlinit vârsta de 18 ani cu atragerea minorilor. O atare interpretare o confirmă chiar textul legii penale. Astfel, legiuitorul menționează distinct cele două agravante la lit. b) și b¹) alin.(3) art.217 CP RM, și, respectiv, la lit. b) și b¹) alin.(3) art.217¹ CP RM.

Ipoieza analizată este tratată neuniform în practica judiciară. Astfel, în unele spețe, se aplică atât art.208 CP RM, cât și articolul care prevede infracțiunea concretă (omor, viol, furt etc.) săvârșită de minor împreună cu adultul, invocându-se circumstanța agravantă „de două sau mai multe persoane”.² În alte spețe, făptuitorului adult i se aplică răspunderea doar pentru infracțiunea concretă săvârșită de minor împreună cu adultul (invocându-se circumstanța agravantă „de două sau mai multe persoane”), fără însă a fi reținut art.208 CP RM.³

În spețele din ultima categorie, la caracterizarea celor comise se utilizează sintagma „în urma unei înțelegeri prealabile”. Această sintagmă a fost relevantă în planul calificării infracțiunilor în legea penală anterioară. În legea penală în vigoare, această sintagmă nu este folosită în contextul participației penale. Recurgerea la ea în practica judiciară se face din inerție, scăpându-se din vedere

² A se vedea: Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 12.05.2021. Dosarul nr. 1ra-1172/2021. http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=18627; Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 06.10.2021. Dosarul nr. 1ra-1833/2021. http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=19544; Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 07.10.2021. Dosarul nr. 1ra-1419/2021. http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=19486; Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 13.10.2021. Dosarul nr. 1ra-1480/2021. http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=19603; Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 15.12.2021. Dosarul nr. 1ra-1584/2021. http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=20271; Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 01.03.2022. Dosarul nr. 1ra-1388/2021. http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=20630

³ A se vedea: Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 29.01.2019. Dosarul nr. 1ra-127/2019. http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=12909; Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 31.03.2021. Dosarul nr. 1ra-127/2019. http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=18294; Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 03.11.2021. Dosarul nr. 1ra-1749/2021. http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=19834; Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 16.03.2022. Dosarul nr. 1ra-2199/2021. http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=20756; Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 11.04.2022. Dosarul nr. 1ra-312/2022. http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=20810

un aspect de o însemnătate mult mai mare. La concret, folosirea sintagmei „în urma unei înțelegeri prealabile” lasă fără răspuns întrebarea: cine a inițiat săvârșirea infracțiunii – făptuitorul adult sau cel minor? În spețele, în care nu a fost reținut art.208 CP RM, se lasă să se înțeleagă că inițiativa comiterii infracțiunii a pornit concomitent de la ambii făptuitori – cel adult și cel minor. O asemenea ipoteză este puțin verosimilă. Folosirea în spețele analizate a sintagmei „în urma unei înțelegeri prealabile” denotă superficialitatea celor abilitați cu calificarea infracțiunilor de grup. Această superficialitate poate avea ca efect omisiunea reținerii la calificare a art.208 CP RM, ceea ce, în ultimă instanță, reduce gradul de protecție a minorilor atrași la săvârșirea infracțiunilor de către adulți.

În orice infracțiune la care participă două sau mai multe persoane, inițiativa comiterii aparține întotdeauna uneia dintre aceste persoane. În cazul în care inițiativa aparține făptuitorului adult, devine imperioasă aplicarea art.208 CP RM.

În legile penale din unele state, inițiatorul infracțiunii este privit ca participant distinct la infracțiune (art.290 și 313 din Codul penal al Regatului Belgiei [24]; art.331, 416 și 511 din Codul penal al Republicii Italia [13]; art.304 din Codul penal al Republicii Portugheze [15]; art.566 din Codul penal al Regatului Spaniei [25], etc.). Consider că legea penală autohtonă asigură un cadru normativ suficient pentru calificarea contribuției inițiatorului, fără a fi necesară completarea în art.42 CP RM a listei de participanți la infracțiune.

În aparență, contribuția inițiatorului intră sub incidența exclusiv a alin.(4) art.42 CP RM, în care este definită noțiunea de instigator. Însă, așa cum menționează M.V. Sidireakova, „inițiativa săvârșirii infracțiunii poate fi însoțită de executarea laturii obiective a infracțiunii sau de activitatea organizatorică” [26, p. 20]. Așadar, în general, inițiatorul poate juca mai multe roluri. Acesta poate lua parte la organizarea, pregătirea sau executarea laturii obiective a infracțiunii. În contextul particular al spețelor pe care le-am analizat, deoarece vorbim despre săvârșirea infracțiunii de două sau mai multe persoane, interesează doar ipoteza de executare a laturii obiective a infracțiunii.

Într-o publicație recentă, am argumentat că „în ipoteza în care instigatorul îndeplinește – exclusiv sau suplimentar – funcția prevăzută la alin.(2) art.42 CP RM, acesta va răspunde doar în calitate de (co)autor” [27]. Totuși, așa cum susține întemeiat S. Copețchi, infracțiunea, prevăzută la art.208 CP RM (în modalitatea normativă de instigare a minorilor la săvârșirea infracțiunilor) nu constituie o formă specială a instigării la infracțiune [28]. Într-adevăr, „în contextul infracțiunii prevăzute la art.208 CP RM, instigarea minorilor la săvârșirea infracțiunilor constituie o activitate a autorului infracțiunii. Această activitate nu implică invocarea prevederii de la alin.(4) art.42 CP RM. Cu toate acestea,

instigarea minorilor la săvârșirea infracțiunilor (în accepțiunea art.208 CP RM) presupune, ca și instigarea (în sensul alin.(4) art.42 CP RM), determinarea la săvârșirea unei infracțiuni” [27]. În mod firesc, însăși săvârșirea infracțiunii de către făptuitorul adult și cel minor nu intră sub incidența art.208 CP RM. Tocmai de aceea, dacă, în rezultatul influențării făptuitorului adult asupra unui minor, infracțiunea este săvârșită de către minor, împreună cu făptuitorul adult, atunci ultimul va trebui să răspundă potrivit art.208 CP RM, precum și pentru infracțiunea concretă săvârșită în prezența circumstanței agravante „de două sau mai multe persoane”.

După N.V. Ermakova, „rolul inițiator al unei persoane în săvârșirea unei infracțiuni (ca factor care permite stabilirea gradului de participare la infracțiune) trebuie luat în considerare de către instanța de judecată la individualizarea pedepsei persoanelor care participă în comun la săvârșirea infracțiunii” [29]. În Codul penal al Republicii Moldova, art.83 conține prevederea: „La stabilirea pedepsei se ține cont de contribuția fiecăruia la săvârșirea infracțiunii, [...]”. De regulă, această prevedere este aplicabilă în vederea individualizării pedepsei pentru inițiatorul infracțiunii. Excepție constituie autorul infracțiunii prevăzute la art.208 CP RM. În cazul acestuia, nu ar fi suficientă individualizarea pedepsei pentru infracțiunea concretă săvârșită în prezența circumstanței agravante „de două sau mai multe persoane”. În locul unei asemenea individualizări, trebuie să se aplice art.208 CP RM. Oricare altă soluție ar presupune, așa cum deja am menționat, reducerea gradului de protecție a minorilor atrași la săvârșirea infracțiunilor de către adulți.

Referințe:

1. Constituția Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1994, nr.1.
2. Proiectul de lege pentru modificarea unor acte normative (modificarea Codului penal și Codului contravențional) (533/MJ/2022). [Accesat: 03.09.2022] Disponibil: <https://cancelaria.gov.md/ro/content/privind-aprobarea-proiectului-de-lege-pentru-modificarea-unor-acte-normative-modificarea>
3. Legea nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2018, nr. 7-17.
4. Convenția Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice. [Accesat: 03.09.2022] Disponibil: <https://rm.coe.int/168046253e>
5. CORCEA, N. *Violența în familie: aspecte juridico-penale / Teză de doctor în drept*. Chișinău, 2019. 184 p.
6. BRÎNZA, S., STATI, V. Articolul 201¹ „Violența în familie” din Codul penal suferă de grave carențe tehnico-legislative. Partea II. În: *Revista Națională de Drept*, 2013, nr. 8, p. 10-14.

7. Legea nr. 196 din 28.07.2016 pentru modificarea și completarea unor acte legislative. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2016, nr. 306-313.
8. BRÎNZA, S., STATI, V. Cu privire la posibila neconstituționalitate a unor amendamente recente operate în Codul penal și în Codul contravențional. Partea II. În: Revista Națională de Drept, 2017, nr. 2, p. 2-12.
9. Decizia Plenului Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 03.02.2022. Dosarul nr. 4-1ril-3/2021. [Accesat: 03.09.2022] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_interes_lege.php?id=19
10. Codul penal al Republicii Austria. [Accesat: 03.09.2022] Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Austria-RO.html
11. Codul penal al Republicii Bulgaria. [Accesat: 03.09.2022] Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Bulgaria-RO.html
12. Codul penal al Republicii Federale Germania. [Accesat: 03.09.2022] Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Germania-RO.html
13. Codul penal al Republicii Italia. [Accesat: 03.09.2022] Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Italia-RO.html
14. Codul penal al Republicii Letonia. [Accesat: 03.09.2022] Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Letonia-RO.html
15. Codul penal al Republicii Portugheze. [Accesat: 03.09.2022] Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Portugalia-RO.html
16. Codul penal al României. [Accesat: 03.09.2022] Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Romania-RO.html
17. Proiect de Lege privind la modificarea și completarea unor acte legislative. [Accesat: 04.09.2022] Disponibil: <https://old.mmps.f.gov.md/docs/proiecte/ProiectLegeavizareII.doc>
18. STATI, V. Hărțuirea nonsexuală: posibile implicații penale. În: Studia Universitatis Moldaviae, Seria Științe Sociale, 2020, nr. 8, p. 25-36.
19. Proiectul de lege pentru modificarea unor acte normative (asigurarea drepturilor victimelor în cazul infracțiunilor privind viața sexuală și violența în familie). [Accesat: 04.09.2022] Disponibil: <https://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/6151/language/ro-RO/Default.aspx>
20. Proiectul de lege pentru modificarea și completarea unor acte legislative. [Accesat: 04.09.2022] Disponibil: http://particip.gov.md/public/documente/139/ro_1472_Proiect-de-lege-VF.pdf
21. BRÎNZA, S., STATI, V. Tratat de drept penal. Partea Specială. Vol. I. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 1328 p.
22. COPEȚCHI, S., HADÎRCĂ, I. Calificarea acțiunilor/inacțiunilor participanților la infracțiune. În: Revista Națională de Drept, 2015, nr. 12, p. 35-44.
23. COPEȚCHI, S. Răspunderea penală pentru atragerea minorilor la activitate criminală sau determinarea lor la săvârșirea unor fapte imorale / Teză de doctor în drept. Chișinău, 2014. 191 p.

24. Codul penal al Regatului Belgiei. [Accesat: 04.09.2022] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Belgia-RO.html>
25. Codul penal al Regatului Spaniei. [Accesat: 04.09.2022] Disponibil: <https://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Spania-RO.html>
26. СИДИРЯКОВА, М.В. Назначение наказания участникам групповых преступлений / Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Самара, 2003. 23 p.
27. BRÎNZA, S., STATI, V. Relația dintre noțiunea de instigare la infracțiune și anumite noțiuni conexe: aspecte teoretice și practice. În: *Studia Universitatis Moldaviae, Seria Științe Sociale*, 2021, nr. 11, p. 3-11.
28. COPEȚCHI, S. Atragerea minorilor la activitate criminală sau determinarea lor la săvârșirea unor fapte imorale: formă specială a instigării? În: *Integrare prin cercetare și inovare. Științe juridice. Științe economice (26-28 septembrie 2013, Chișinău)*. Chisinau: CEP USM, 2013, p. 124-126.
29. ЕРМАКОВА, Н.В. Проблемы уголовно-правовой оценки деятельности посредника, провокатора и инициатора преступления в уголовном праве РФ: пути их решения. În: *Сборник научных трудов по итогам международной научно-практической конференции*, 2015, p. 50-53.

